

1975- הדיון הנוסף בעניינו של מפקד המשטרה הצבאית

החוקרת נגד פלוני: זכות הייצוג בהליכי בדיקה

קצינה מקצועית אקדמאית מיה ילינק, פרקליטות דרום וזרוע היבשה, התביעה הצבאית

בשנת 1974 הוגשה נגד קצין בדרגת סגן אלוף תלונה למשטרה הצבאית החוקרת, בה נטען שאותו קצין אנס בשנת 1973 שתי חיילות שהיו תחת פיקודו. בעקבות התלונה, נפתח הליך של בדיקה, אשר נוהל על-ידי קצין בודק - סגן מפקד המשטרה הצבאית החוקרת. הקצין החשוד הגיש עתירה לבג"ץ בקשר לזכותו לייצוג משפטי, כבר בשלבי הבדיקה האמורה. הייתה זו העתירה הראשונה שהוגשה נגד מפקד המשטרה הצבאית החוקרת, מאז קום המדינה. בית המשפט העליון קיבל תחילה את עתירת הקצין, אך בדיון נוסף, הליך השמור למקרים עקרוניים בלבד, הפך את הכרעתו וקיבל את עמדת המדינה.

רקע עובדתי

בשנת 1974 התגלע סכסוך בין קצין בשירות מילואים בדרגת סרן לבין מפקד יחידתו, קצין בשירות סדיר בדרגת סגן אלוף. הקצין בשירות המילואים פנה לשורה של גורמים, לרבות לשר הביטחון דאז, שמעון פרס, בתלונה על מעשים פסולים מצד אותו קצין בכיר. בלב התלונה עמדה טענה על כך שבשנת 1973 הקצין הבכיר אנס, או ניסה לאנוס שתי חיילות, ששירתו תחת פיקודו. בעקבות התלונה נפתח הליך של "בדיקה" - חקירת חשדות למעשים פליליים, על פי חוק השיפוט הצבאי, התשט"ו-1955.

קטעים מתוך כתבה בקשר לפרשה מעיתון "מעריב", מיום 28 בנובמבר 1974

כידוע, חוק השיפוט הצבאי נחקק בשנת 1955. עם תחילתו, עמד שר המשפטים דאז, פנחס רוזן, על כך שהחוק נועד לשמש כהסדר כולל ומקיף לעניין הליכי החקירה וההעמדה לדין של משרתי צה"ל. ההסדרים שנקבעו בחוק היו שונים מאלו הקבועים במערכת המשפט הפלילית האזרחית.

חוק השיפוט הצבאי (צילום: דובר צה"ל)

אחד ההבדלים המשמעותיים בין סדר הדין הפלילי במערכת המשפט הצבאית לבין סדר הדין הפלילי בזו האזרחית נוגע להליכי החקירה.

כך, לפי ההסדר שנקבע בחוק השיפוט הצבאי, הליכי החקירה נועדו להיערך בו על ידי קצין בודק או על ידי שופט חוקר. רק לאחר בדיקה שנערכה על ידי אחד מהם - רשאי היה פרקליט צבאי להגיש כתב אישום לבית דין צבאי בגין החשד שהתברר במהלך הבדיקה. חוקרי המשטרה הצבאית החוקרת הוסמכו לפעול כקצינים בודקים וחקירות מצ"ח נערכות גם כיום מכוח הסמכה זו.

במערכת האזרחית לעומת זאת, החקירה נערכת על ידי שוטרי משטרת ישראל.

הבדל נוסף בין המערכות היה, שבחוק השיפוט הצבאי, במתכונתו המקורית, נקבע כי בהליך בדיקה של קצין בודק או של שופט חוקר, קיימת לחשוד זכות לעיין בחומרי החקירה, להביא עדים מטעמו ולחקור את העדים נגדו בחקירה נגדית. כל זאת, עוד לפני העמדתו לדין בפני בית הדין הצבאי. זכות דומה לא הייתה קיימת, ואינה קיימת גם היום, במערכת המשפט האזרחית.

על פי הדין, במהלך חקירה במשטרה הצבאית החוקרת, כמו גם חקירה במשטרת ישראל, העדים מוסרים עדות בפני החוקר המשטרתי, ורק לאחר מכן מחליט גורם מוסמך בפרקליטות, האם להגיש כתב אישום נגד החשוד בעבירה. אם אכן הוגש כתב אישום – רק אז קמה לנאשם הזכות לחקור את העדים, בחקירת שתי וערב בבית המשפט.

264. רשאי הנאשם, בין אם הודעה לו האשמה ובין אם לאו, לדרוש מאת הקצין הבודק לשמוע אותו ולהזמין ולשמוע עדים להגנתו, וכן לתת לו אפשרות לחקור חקירה שכנגד כל עד שהעיד לחובתו, אלא אם כן נגבתה העדות בפני הנאשם וניתנה לו אפשרות לחקור חקירה שכנגד.

265. רצה נאשם למסור אמרה או לקרוא לעדים, יקבל הקצין הבודק את אמרתו, ואחרי כן יגבה את עדותם של העדים שהביא הנאשם, וכן העדים שהקצין הבודק הזמין לבדיקה לפי בקשת הנאשם במידה שהיה סבור שעדותם תועיל לגילוי האמת.

מבין סעיפי חוק השיפוט הצבאי, התשט"ו-1955 שאפשרו את חקירת העדים בידי חשוד הנחקר בידי קצין בודק. סעיפים אלו אינם בתוקף כיום.

בפרשתנו, עלתה השאלה, אם לאור ההסדר בחוק השיפוט הצבאי, המקים זכות "לחקירה נגדית" של עדים כבר במהלך החקירה, החשוד זכאי לעורך דין שייצגו כבר בשלב זה :

הקצין החשוד מסר בפני המשטרה הצבאית אמרה שבה הוא הכחיש את ההאשמה שיוחסה לו, וטען שמדובר בעלילה שטפל עליו פקודו בשירות המילואים, שבא אליו בדרישות סחטניות, אותן הוא דחה. כאשר הוקראו בפני הקצין הבכיר עדויותיהם של חמישה עדים, שהעידו לחובתו, הוא דרש שתיתן לו האפשרות לחקור את העדים שהעידו לחובתו, וניתן לו אישור לכך. לאחר שהתייעץ בעניין, הוא העלה בקשה נוספת - לחקור את העדים באמצעות עורך דין. בקשתו נדחתה על-ידי המשטרה הצבאית ועל-ידי הפרקליט הצבאי הראשי, אליו הוגשה פנייה בנושא.

ההליך המשפטי

הקצין הבכיר לא הסכים עם החלטה, שלא לאפשר לעורך דינו לחקור את העדים בהליך הבדיקה, ופנה בעתירה, מהראשונות מסוגה, לבית המשפט העליון ביושבו כבית משפט גבוה לצדק.

בעתירה דן תחילה בית המשפט העליון בהרכב של שלושה שופטים (בג"ץ 515/74). בדעת רוב של שני שופטים נגד אחד, קבע בית המשפט העליון כי עתירתו של הקצין **מוצדקת** וכי קמה לו הזכות לייצג כבר בשלב החקירה. שופטי הרוב לא נדרשו לשאלה, כיצד החלטה כזו עלולה להשפיע על הליכי החקירה.

בית-המשפט העליון: אין לראות בעו"ד גורם המפריע לעשות צדק – אלא להיפך

הזכרה זכותו של קצין צה"ל שפרקליט ייצגו אף בהליכים קדם-משפטיים

<p>השופט עציוני הצטרף לדעת חברי. שאין לראות בעו"ד גורם המפריע לעשות את צדק. אלא להיפך" הישווה את המקרה לתובה המוטלת על המשטרה לאפשר לעציר להתקשר עם עו"ד בהקדם האפשרי כדי לקבל ממנו עזרה משפטית.</p> <p>דעת מיעוט של זוסמן בדעת מיעוט נשאר השופט זוסמן, שהתנגד לדעת חבריו. הוא הדגיש שחוק השיפוט הצבאי אוסר ייצוג על ידי עו"ד בתהליך של חקירה, ואין זה מתקבל על הדעת. להתיר זאת דווקא בהליך של בדיקה.</p>	<p>עציוני לא קיבלו את נימוקי המשיבים והפכו ברוב דעות את הצעת לצי החלטי. התחיל לטהר שהתקבלה לפני כחדשים היתה עקרונית ויצרה תקדים חדש בהליכי הבדיקה של המשטרה הצבאית בצה"ל.</p> <p style="text-align: center;">בקיאות וחוסר מעורבות נפשית</p> <p>ענה פורסמו נימוקי השופט טים להחלטתם. השופט ויתקון דחה את טענת המדינה, כי חקירת העדים ע"י עורך דין עלולה להביא להתערבות עורך דין בהליכים קדם-משפטיים. ולהפוך את הבדיקה למשפט של ממש.</p>	<p>בית הדין הגבוה לצדק פרסם אתמול את נימוקי ל- החלטתו להוציא צו החלטי המחייב את מפקד משטרה צבאית חוקרת (מצ"ח) הפרקליט הצבאי הראשי. לאפשר לקצין בכיר בצה"ל להיות מיוצג על ידי עורך דין בחקירה המתנהלת נגדו.</p> <p>המדובר בקצין בדרגת סא"ל, הנאשם בכך, שבשנת 1973 אנט שתי חילות שהיו תחת פיקודו. הוא עצמו הכחיש את האשמה מכל וכל וטען, כי מדובר בעלילה שטפל עליו קצין אחר שהיה בפיקודו בצבא, ושבו אליו בדרישות סחטניות שנדחו על ידו.</p>
--	---	---

דיווח חדשותי של עיתון "דבר" על פסק הדין בעתירתו של סגן האלוף החשוד, מיום 7 באפריל 1975

על החלטת בית המשפט העליון הוגשה בקשה **לדיון נוסף**. דיון נוסף הוא הליך שנערך לעיתים רחוקות, בו החלטה שיפוטית של בית המשפט העליון נבחנת מחדש, בהרכב מורחב של בית המשפט העליון, לעיתים בראשות נשיא בית המשפט העליון בעצמו.

נשיא בית המשפט העליון מצא, שפסק הדין בעניינו של הקצין הבכיר אכן עורר סיבה מוצדקת לדיון נוסף, והחליט להרכיב לעניין זה מותב שופטים בראשותו (ד"נ 13/75).

דיון נוסף מס' 13/75

1. מפקד משטרה צבאית חוקרת
2. סגן מפקד משטרה צבאית חוקרת
3. הפרקליט הצבאי הראשי

נגד

פלרני

בבית-המשפט העליון
[15.7.76, 29.4.76]

לפני הנשיא (אגרנט), מ"מ הנשיא (זוסמן),
השופטים לנדוי, עציוני, י' כהן

כותרת פסק הדין בדיון הנוסף בפרשה

(השופט שהוביל את דעת הרוב בפסק הדין הראשון, ד"ר אלפרד ויתקון, לא ישב לדין בדיון הנוסף)

בדיון הנוסף נחלקו שוב דעות השופטים. הפעם, ארבעה משופטי בית המשפט העליון קבעו כי אין זכות לייצוג בשלב החקירה אלא רק בהליך השיפוטי עצמו. שופט המיעוט, שהיה בדעת רוב בהליך הראשון, נותר איתן בדעתו.

השופט כהן, שכתב את דעת הרוב, הדגיש כי אמנם הליכי החקירה בחוק השיפוט הצבאי הם ייחודיים, שכן הם מקנים זכות לחקירה של עדים על ידי החשוד וחשיפה לחומר החקירה עוד לפני ההליך המשפטי עצמו וזאת בשונה מההליך במערכת האזרחית. הוא הבהיר כי אכן, קיימים בהליכי החקירה במערכת השיפוט הצבאית, מימדים של הליך אדברסרי (כלומר - כזה שבו החשוד הוא צד להליך, ויכול להתעמת מול גורמים אחרים) ולא של הליך אינקוויזיטורי (במסגרתו הגורם החוקר רק מברר חשד, והחשוד אינו בעל מעמד מול עדים אחרים).

אך יחד עם זאת, שופטי הרוב קבעו, כי בחוק השיפוט הצבאי נקבעו הסדרים לגבי המקרים בהם זכאי חשוד לייצוג מלא בפני הרשות - ושלב הבדיקה (החקירה הפלילית, שנערכת טרם הגשת כתב האישום) אינו אחד מהם.

השופטים הוסיפו עוד, שקבלת עתירתו של הקצין הבכיר מעוררת עוד קשיים: בעוד שבחוק השיפוט הצבאי נקבע, שבשלב ההעמדה לדין החשוד יהיה רשאי להיות מיוצג רק על ידי עורכי דין שעברו אישור ביטחוני לכך, או על ידי חייל שישמש סניגורם, ביחס להליך החקירה, לא נקבע דבר, ואילו היו מכירים בזכות כזו, יכול היה החשוד לזמן לחקירה, לכאורה, כל עורך דין שהוא.

חשיבות הפרשה

פרשתנו עוררה דיון חשוב, ועוררה צורך בתיקונים בחוק השיפוט הצבאי במהלך שנות השמונים למאה הקודמת. התיקונים עסקו בסדרי הדין ונגעו לשתי הנקודות החשובות שהתעוררו בפרשת פלוני: זכות הייצוג, והזכות לעיין בחומר חקירה ולחקור עדים במהלך החקירה (להבדיל מעיון בחומר החקירה לאחר הגשת כתב אישום ומחקירת עדים במהלך המשפט הפלילי ממש).

בשנת 1982 נערך תיקון מספר 16 לחוק השיפוט הצבאי, ששריין את זכותו של נחקר לסניגור צבאי ללא תשלום גם בהליכי מעצר (כך עוגן וחוזק מקומה של הסניגוריה הצבאית בהוראות הדין, שהייתה הגוף הראשון במדינה שהעניק ייצוג ללא תשלום לכל נאשם), תוך שנקבע כי סניגור שייצג מכוח החוק יהיה רק זה שקיבל אישור ביטחוני (קיבל היתר בלתי מסוייג) או סניגור צבאי כאמור.

4. במקום סעיף 323 לחוק העיקרי יבוא:

"סניגוריה לפני שופט חוקר ובעת דיון על תארכת מעצר

323. הוראות סימן זה יהולו, בשינויים המחוייבים, גם לגבי —

(1) חקירה מוקדמת וחקירת סיבות מוות לפני שופט חוקר, כאילו בכל מקום שנאמר "בית דין צבאי" היה כתוב "שופט חוקר";

(2) דיון בהארכת מעצר לפי סעיפים 240 או 241, אולם פסקה (3) של סעיף 316(א) לא תחול לגבי דיון כאמור."

דברי הסבר

סעיף 4 סעיף 323 לחוק העיקרי קובע על אילו הליכים יהולו הוראות החוק בדבר סניגוריה, נוסף להליך הרגיל בפני בית דין צבאי; וזו לשון הסעיף:

"סניגוריה בפני שופט חוקר

323. הוראות סימן זה יהולו גם לגבי חקירה

החלפת סעיף 323

מוקדמת בפני שופט חוקר, כאילו בכל מקום שנאמר "בית דין צבאי" היה כתוב "שופט חוקר".

לצורך הליך הביקורת השיפוטית על מעצר שלפני משפט מוצע להעניק לכל עצור זכות לקבל סניגור צבאי, ומובן שהוא זכאי לשכור לשם כך עורך דין אזרחי, אם רצונו בכך.

מתוך דברי ההסבר להצעת חוק השיפוט הצבאי (תיקון מס' 16), התשמ"ב-1982 (6 בינואר 1982)

בשנת 1987 נערך תיקון נוסף, תוך הפניה ישירה לפרשתנו, בדברי ההסבר לחוק, בו הושוו סדרי הדין הפלילי הצבאיים לאלה האזרחיים, בכך שבוטלה זכותו של חשוד לעיין בחומר חקירה, לזמן עדים מטעמו ולחקור את עדי או אחרים, לרבות המתלוננים, כבר בשלב החקירה.

דברי הסבר

סעיפים ההוראות הקבועות בסעיף 261(ב) סיפה 23 ע"ד 27 ובסעיף 264 לחוק הקיים מאפשרות לגאשם, בכל שלב של הבדיקה, לקבל מידע מלא על העדויות שנגבו נגדו ולחקור עדים אלה חקירה נגדית. הוראות

עם אופיה של חקירה משטרתית. בתי המשפט מתחו ביקורת על שיטה זו. השופט י' כהן בד"נ 13/75 "מפקד משטרה צבאית חוקרת נגד פלוגי" (פ"ד ל' 3) 617, בעמ' 621, קובע: "הליך הבדיקה שהוא ביסודו בעל אופי אינקוויזיטורי, נוסף לו סממן של הליך אדברסרי, אבל סממן זה אין בו כדי לשנות את העובדה שבעיקרו של דבר הבדיקה דומה לחקירה שנערכה על ידי המשטרה בעבירות שונות בפני בתי משפט רגילים" ובבג"צ 515/75 "פלוגי נגד מפקד משטרה צבאית חוקרת" (פ"ד כ"ט 2), עמ' 169, בעמ' 180) מצייין השופט זוסמן

אלה, שאין דוגמתן בדיון הפלילי הרגיל גרמו לשיבושים בחקירות. בשנים האחרונות ארעו מספר מקרים שבהם הופרעו ועוכבו בדיקות של המשטרה הצבאית החוקרת בשל ההסדרים המיוחדים האמורים, שאינם מתיישבים

כי "כבודה של חקירה הנגדית במקומה — בדיון המשפטי גופו, ואילו חקירה משטרתית היא לפי טבעה הליך אינקוויזיטורי. חוששני שכדרך ששוטר אזרחי לא יוכל לגלות עבירה כדבעי אם יאלץ במהלך החקירה לאפשר לחשוד לחקור את העדים שתי וערב, כך ייכשל גם קצין בודק במילוי תפקידו".

אשר על כן מוצע להתאים את הוראות החוק שענינן חקירה בידי קצין בודק להסדרים הנוהגים בחקירה של משטרת ישראל.

194

הצעות חוק 1821, כ"ד בשבט התשמ"ז, 23.2.1987

מתוך דברי ההסבר להצעת חוק השיפוט הצבאי (תיקון מס' 18), התשמ"ז-1987 (23 בפברואר 1987)

תיקונים אלה מייצגים מגמת השוואה שנמשכת עד ימינו אנו, במקרים המתאימים, של סדרי הדין הפליליים בצה"ל לאלה שחלים ביתר מערכות האכיפה, החקירה, התביעה והשיפוט במדינת ישראל. ברבות השנים תוקן חוק השיפוט הצבאי לא אחת, והתיקון האחרון לחוק הוא ה-77 במספר.

לפרשתנו חשיבות נוספת: אחת מקביעותיו החשובות של פסק הדין, המצוטטת בפסיקה ובספרות האקדמית גם כיום, נוגעת לתפקידו של חוק השיפוט הצבאי להסדיר את השיפוט הצבאי בכללותו. בית המשפט הכיר בכך שחוק השיפוט הצבאי הוא **קודקס מקיף**, שאמור להשיב על מכלול השאלות הנוגעות להליכי המשפט והשיפוט הצבאיים. גישה זו עומדת כעיקרון יסוד במשפט הצבאי, הן בעת בחינתו בערכאות והן בעת בחינת הצורך בשינויו.

מדוע בחרתי בנושא?

הליכי חקירה, בדיקה, העמדה לדין ומשפט הם הליכים פרוצדוראליים שמטרתם חקירת האמת והעמדתם לדין של חשודים בעבירות פליליות תוך מיצוי הדין עמם. הליכים אלו מעניקים לא רק סמכויות לרשויות החוק, אלא קובעים את זכויות החשודים והנאשמים בהליכים.

חקר האמת הוא ערך עליון בראייתי, כאזרחית במדינת ישראל וכמי שמשרתת בפרקליטות הצבאית; ההתפתחות הליכי חקירה, וזכויות חיילים במערכת המשפט הצבאית מעניינים אותי לאור עיסוקי בהם ביום-יום.

אחת הדרכים הטובות ביותר להבטיח את ההליך ההוגן היא לאפשר לחשודים ולנאשמים להיות מיוצגים על ידי סניגורים, עורכי דין, אשר בקיאים ברזי החוק ויודעים ללמד הגנה על הנאשם. בצד זאת, גם הליכי החקירה, חשובים הם, ועליהם להתנהל באופן המאפשר את גילוי האמת ולא כהליך שיפוטי, בו לחשוד הזכות לחקור עדים המוסרים עדות בעניינו בשלב מקדמי, לפני שכל חומר החקירה מצוי בידי הרשויות, כאשר סירבול ההליך ואיזוניו עלולים לשבש את החקירה בנקל.

להרחבה בנושא, ראו את המקורות הבאים:

- סימן ב' פרק ח', סעיפים 262-265 לחוק השיפוט הצבאי התשט"ו-1955. ס"ח תשט"ו, 171, 190;
- חוק לשכת עורכי הדין, התשכ"א-1961;
- בג"צ 515/74 פלוני נ' **מפקד משטרה צבאית חוקרת**, פ"ד כט(2), 16;
- ד"נ 13/75 **מפקד משטרה צבאית חוקרת נ' פלוני**, פ"ד ל(3), 617.